

Hollós János

„Ma is meglepve olvasom azok visszaemlékezéseit, akiknél nem kap hangsúlyt az otthon, a meglevő szülő hiánya.”

Az interjút Gombocz Eszter készítette 2020. március 2-án, Budapesten, további levelezés alapján kiegészítette 2020 júniusában. Gépelte és az összefoglalásokat készítette: Frojimovics Kinga

Édesapja 1942-ben nősült, egy nála 12 évvel fiatalabb asszonyt vett feleségül, akinek vezetékneve véletlenül majdnem megegyezett a férjéjével: Holló Líviának hívták. János apja sokszor volt → munkaszolgálatos, először Magyarországon, majd Borban. János édesanyját 1944-ben Lichtenwörthbe → deportálták. János 1943. február 22-én született, és amikor édesanyját deportálták, a nagymamáira maradt.

Apja 1945 februárjában jött vissza a munkaszolgálatból, de fiát a rokonoknál nem találta. 1945. február végén édesapja és nagymamája egy zuglói Vöröskereszt-otthonban találták meg. Nyáron anyja is visszatért a deportálásból, de tbc-vel. János ezért nem maradhatott együtt fertőző édesanyjával, akit azonnal a Budakeszi Tüdőszanatóriumba szállítottak. Haláláig ott volt.

János 2–3 évesen először ► Mátyásföldre, majd a ► Cinege utcai gyermekotthonba került. 1946 júniusában halt meg az édesanyja, akit Jánosnak kétszer sikerült meglátogatnia Budakeszin. Édesapja 1948 nyarán hazavitte Jánost, aki még arra emlékszik, hogy amikor édesapja érte ment a Cinege útra, hogy végleg hazavigye, és a kapun kilépve megkérdezte, hova menjünk, János azt javasolta: „édesanyámhoz a Budakeszi szanatóriumba, de akkor ő már régen nem élt”.

1950-ig János és apja együtt éltek János apai nagymamájával, aki ebben az évben halt meg. Jánosnak apján kívül anyai nagymamája, Holló Henrikné maradt még

életben. János egy, az akkor Csáky (ma Hegedűs Gyula) utcában lévő, feltehetőleg hitközségi fenntartású óvodába járt. Elemiben a Sziget (ma Radnóti Miklós) utcában tanult, de ötödikes korában viselkedési problémái akadtak, és állami közjegyző apja, aki korábban az MSZDP, majd az egyesülést követően a MDP tagja volt, lelki tusák közepette úgy látta, munkája mellett (Sashalomra járt dolgozni) nem tud megbirkózni kamaszodó fia gondjaival. Így került János 1954 szeptemberében Óbudára, a ► Zichy utcai zsidó fiúárvaházba.

Akkor már itt volt a Zichy utcában az árvaház, s így lettem én is árvaházi gyerek. Emlékszem, apám megmagyarázta, hogy miért, amit az ember nagyon nehezen, de tudomásul vett. Pontosán nem emlékszem az akkori érzelmi reakcióra. Nem volt komolyabb érzelmi kitörés részemről, de biztos, hogy nem örültem neki. Ez semmiképpen nem volt egy jó érzés, ez bennem is maradt. Nem volt nagy bezártság az intézetben, mert ki tudtunk menni az épületből. Az intézetből kijártunk az iskolába.

Hogy volt szabad a gyerekeknek kimenni?

Simán ki tudtam menni a sarokra. Volt egy lómészárszék, emlékszem, ott vettünk időnként magunknak lókrinolint, kolbászt, mert ugye éhesek voltunk.

Zsebpénzt adtak?

Feltételezem, hogy kaptunk otthonról. Abból tudtunk időnként venni. Tehát az volt, hogy 5-10 percre kimentünk, majd visszatértünk. Bent az intézeti életet kellett, hogy éljük. Én az elején nagyon behúztam fülemet-farkamat, hogy ne legyen gond. Ugye mert otthon problémázott édesapám, hogy romlik a tanulmányi eredményem. Gondok voltak a magatartásommal az iskolában, és ilyenek. Többen voltak olyanok, akik nem nagyon szerettek tanulni, és magatartásuk sem volt kifogástalan. Arra emlékszem, hogy találkoztunk is korábban egy olyan gyerekkel, akivel én együtt voltam már Mátyásföldön, meg a Cinege úton is, és ő azóta is folyamatosan bent volt az intézetben. Édesanyja élt csak, és édesanyjával volt. Közvetlenül az intézetbe kerülés előtt össze is hozott édesapám velem, hogy tőle szerezzek ismereteket az intézeti életről. Emlékszem, Csillaghegyen a strandon találkoztunk, még mielőtt bekerültem az intézetbe. Landman Antal volt a neve, de mindenki Ancsinak hívta. 1957-ben édesanyjával kivándorolt Izraelbe, majd állítólag onnan az USA-ba vagy Kanadába került.

1954 szeptemberében bekerültem ide az intézetbe. Nálunk nem volt igazi vallási élet otthon, de bizonyos fokig volt. Tehát hogyha most összehasonlítom az én gyerekeim felnevelkedését, meg az én hozzáállásomat a dolgokhoz, ahhoz képest még volt. Mert édesapám mindig tartott ismerősöknél → széder-estét. Meg arra emlékszem, hogy → mazkirra lejártunk a templomba. Időnként még pénteken is lementünk a templomba. De nem volt egy ilyen bigott vallási élet. Nekem szokatlan volt egy kicsit az is itt az intézetben, hogy evés előtt imádkozni, evés után

imádkozni. Tehát ez is idegen volt számomra. Meg nehézség volt számomra bizonyos fokig a bezártság, tehát az intézeti előírások, meg az intézeti dolgok. Dehát az ember megszokta.

Az iskolával, ami külső iskola volt, a Kórház utcai Általános Iskola, nem volt gond.

A tanárok rendesek voltak. Nekem a társaim mondták, hogy volt egy tanár, aki szerintük antiszemita volt. Én ezt sem éreztem. Az osztályfőnököm az életem legkiválóbb tanára volt.

Fekete Győző, a kémia tanár?

Igen. Az általános 6., illetve 7. osztályában földrajzot és biológiát, 8.-ban kémiát is tanított. Tehát az iskola az jó volt. Mi kijártunk az iskolába a Zichy utcából a Kórház utcába, meg vissza. Volt emlékezetem szerint négy nevelő, és négy csoport. Volt a kisebbekkel a → Franciska néni nevezetű nevelőnő egy csoportban. Volt egy → Panni néni nevelő egy másik csoportban. Volt a mi csoportunk, a → Galla-féle társaság, és volt a → Wolf-féle társaság. Azok nálunk idősebb fiúk voltak akkor, amikor én bekerültem ide az árvaházba. Én azt mondhatom, hogy idősebb fejjel is visszaemlékezve a Gallát, azt ma is egy megfelelő, jó pedagógusnak tartom, habár nem az volt az ő eredendő szakmája.

Miben nyilvánult meg, hogy Galla jó pedagógus volt?

Megfelelően tudta kordában tartani a gyerekeket. Egy férfi túl sok szeretetet adni nehezen tud, de nem volt olyan drasztikusan stresszes időszak. Meg ahogy ő minket próbált kordában tartani... Kikérdezte a leckéket, tehát voltak ilyen dolgok, hogy iskolából... Akkor még, délelőtt, délután jártunk iskolába. Egyik héten délelőttösök voltunk, másik héten délutánosok. S akkor ennek megfelelően kellett közösen tanulni, megtanulni. Akkor kihívtott, szerintem nem mindenkit, de kihallgatta a leckét attól, akire sor került. És hát gyakorlatilag ő foglalkozott velünk. Vele tartották a kapcsolatot mind az iskolai, mind a szülői oldalról.

Úgy emlékszem, hogy a Panni nénivel voltak nekem személyes gondjaim. Később felnőttfejjel sok mindent megért, vagy jobban megért az ember. Szóval Panni néni is elvesztette a kislányát, férjét a háborúban. Nem a legjobb indíttatás, hogy ezek után ő foglalkozzon nevelőként gyerekekkel, de hát ő volt. Soha nem felejttem el, hogy később, nem tudom mikor, tehát volt egy nagy hálószoza. Kezdetben nem ott voltam, a nagy hálószozában, de később valahogy ide kerültem. Ez az első emeleten volt oldalt, ahogy bejön az ember jobb kéz felé az épületben. És minden gyereknek volt egy szekrénye az előtérben. Oda kellett berakni a cuccot, kabátot, és egyéb személyes dolgokat. Sok mindenruhát adtak az intézetben, ez se nagyon tetszett nekem. Ilyen intézeti egyenkabát szerűség télre például. De tudom, hogy voltak ilyenek, és hát elvileg rendben kellett tartani a szekrényt. És tudom, hogy egyszer a Panni nénivel ott az volt nekem a nagy lelki problémám, hogy tartott ilyen szekrény-ellenőrzést, és mivel rendetlennek találta, így kiszórta a ruháimat. Ez mai

napig megvan bennem, és hát gondolom, hogy én ezt akkor is szóvá tehettem. Szóval volt közöttünk affér emiatt. De... Ez megmaradt nekem emléknem.

A Franciska néni az egy ilyen jóságos, csendes nevelő volt, ahogy az én emlékezetemben megmaradt. Úgy emlékszem, hogy a Dalos Gyuri az ő csoportjában volt. Az volt a Franciska néni csoportja.

És hát meg kellett bizonyos fokig szokni itt az intézeti napirendeket, amire már én hál Isten nem nagyon emlékszem. De tudom, volt egy nagyon kedves, Berta néni nevezetű hölgy a konyhán. Az nagyon aranyos volt. [...]

Voltak kötelező hittan oktatások. Na, az nem nagyon tetszett. Gondolom, nem csak nekem. Ugye a játékból vette el az időt, meg volt ugye tanulás, kihallgatás. Akkor még hittan. Két rabbi volt, aki a hittant tanította. Na, azt hiszem volt egy kölcsönös ellenérzés... Erős szó, ha azt mondom gyűlölet, de nem szeretet, egy → Dér nevezetű rabbi, és közöttem. Azért meglepő az egész, mert a Dérnek volt egy velünk egy időse lány, és hát őneki kellett volna értenie inkább a gyerekek nyelvén. Abszolút egy érzéketlen emberként maradt meg az én emlékezetemben. És volt a másik, a → Hochberger, akit nem nagyon tiszteltünk, becsültünk. Ő kevésbé is tudott fegyelmet, meg rendet tartani. Ő egy kellemes, magára adó, nagyon tiszta, nagyon pedáns emberke volt. Ami szokatlan volt akkor még, kölnizte magát. Volt egy viszonylag csinos felesége, szemben a Dérrel, akinek egy elég csúnya felesége volt. A Hochberger azért nagyon sok türelmet mutatott a gyerekek iránt. Tehát ahhoz képest, hogy mi mit bosszantottuk őt, ahhoz képest ő angyalian tudta ezt tűrni. S később, már felnőttfejjel, amikor '76-ban meghalt édesapám, akkor én már nős ember voltam, egy gyerekem már volt, és elmentem a Hochbergerhez, a temetés miatt, hogy vállalja. Sose felejttem el. Ő a Hunyadi téren volt rabbi, és mondtam neki, hogy Tanár Úr, mert úgy szólítottam, ez és ez lenne. És azt mondta, hogy „Te fiam. Tudod milyen a Dér.” Azt mondja: „Te a Hegedűs Gyulában laktál. Édesapád mostanáig ott lakott. Hát ő a Dérhez tartozik” – „Jobb lenne, ha veled beszélnél, és...”. Hát mondtam: „Tanár úr! Nem probléma. Ha a Tanár úr nem vállalja el... Nem ez lesz az első eset, ahol nem rabbi temet. De hát én akkor Dérrel biztos nem.” És akkor Hochberger vállalta. Nagymamámat korábban szintén ő temette.

Nincs meg véletlenül Hochberger rabbi beszéde?

Nincs. Nem is hiszem, hogy ő leírta volna, vagy én leírtam volna.

Emlékszik esetleg egy beszélgetésre vele, vagy magyarázatára?

Nem nagyon, emberi beszélgetésekre emlékszem inkább. Ő megértette az én felnőttkori averzióimat is a Dérrel szemben, ami ezek szerint túlmutatott az akkori gyerekkorin. És mai fejjel is azt mondom, hogy őt nem. Pedig én emlékszem gyerekkoromban a Csáky utcai, Hegedűs Gyula utcai templomnak a rabbijaira. Amikor én gyerek voltam, akkor volt egy Berkovits nevezetű [→ Berkovits József rabbi], aki fiatalon meghalt. Nálam egy évvel idősebb volt a kislánya. Aztán utána, ha jól

emlékszem egy Fried nevezetű rabbi [Fried Sámuel rabbi] volt a következő. Ővele is jó viszonyban voltunk, úgy emlékszem, hogy intézeti növendékként, a — bar micvóm nála volt. És hát a Hochberger. A harmadik, akire így emlékszem, hogy felnőtt fejjel is tartottam még vele a kapcsolatot.

Kicsit apa pótlék is volt talán.

Lehetett vele beszélni, tehát olyan közel nem voltunk mi egymáshoz. De szóval ő egy ember volt. És akkor még rá is beszélt engem arra, hogy valami istentiszteletre menjek el édesapám temetése után este a Hunyadi térre. Talán ez volt az utolsó kimondottan olyan dolog, amikor én templomban részt vettem istentiszteleten. Aztán már nem.

Az intézetben pedig úgy voltam, hogy voltak velem kapcsolatban magatartásbeli problémák. Ez jellemző volt rám egészen a középiskola végéig. Igazából semmi extra, vagy különös, de én minden balhéban benne voltam, nehezen viseltem a regulát. Tehát ilyen apróbb problémák voltak. Arra emlékszem, hogy egy..., egyszer emlékszem... S itt a leveleket néztem éppen, nem olvastam mindet el, de hogy Szárszón volt ilyen intézeti nyaraltatás, ahol, ahogy nézem a levelekben elég rossz időt foghattunk ki. Oda intézeten kívüli gyerekeket is hoztak. Arra emlékszem, hogy volt egy tótkomlói, félig orthodox gyerek, és ment az ima, ami nekem megint csak egy ilyen nehéz dolog volt. Ugye reggeli ima, meg esti ima, meg hasonló. Nagyon nem szerettem. Nem tudom, hogy mi volt az oka. És a levelezésből nem sikerült még kiderítenem. Nem olvastam el, de tudom, hogy édesapám is mondta, hogy haza kellett volna jönnünk, nem tudom, a hét közepén, szerdán. És szombaton valahonnan jött édesapám hazafelé, és felnézett a Hegedűs Gyulába a harmadik emeletre, és döbbenet láttá, hogy én már szombaton otthon voltam. Valahogy hazazavartak, vagy hazaküldtek a nyaralásból, tehát... De meg nem tudnám mondani, hogy ennek mi volt az oka. Volt-e igazándiból valami. Tehát ezekre nem emlékszem, csak arra emlékszem, hogy apróbb-cseprőbb dolgok voltak.

Na, ami ellenben lényeges volt az én életemben, ugye az '56-'57-es évben voltunk mi nyolcadikosok. Akkor fejeztük be az általános iskolát. Én a jobbak közé tartoztam az osztályban, talán...

Az édesapja értékelte, hogy javult a tanulmányi eredménye?

Hát ő többet várt volna tőlem, ő mindig azt mondta, hogy a képességeim alapján nekem sokkal többet kellene produkálnom. És a végén csinált..., volt is valami cselszövésük egy, azt hiszem három fiú szüleivel, meg a Gallával megegyeztek, hogy ha a három fiú... A Klein Tomi, szegény már nem él most, pont mielőtt volt ez a..., vagy két nappal utána, mikor volt ez a találkozó, Izraelben élt ő, akkor halt meg. Volt a Landmann Ancsi, Antal. Ők voltak ketten a legjobbak az osztályban. A Klein Tominak vágott az esze, kevesebbet tanult. Az Ancsi, az meg nagyon, de nagyon szorgalmas gyerek volt. Ha nem is vágott annyira az agya, de ő a szorgalmával azt

pótolta. Ők voltak a két legjobbak az intézeti osztályban, de az iskolai osztályban is, ahol léteztek, ahogy mi akkor használtuk a megjelölést, városiak, meg intézetiek. Tehát az egész osztályban ők voltak a legjobbak.

Én is olyan, tehát az első ötbe biztos beletartoztam tanulmányi szempontból. S akkor apám megbeszélte a Gallával, hogy mondják azt, hogy az intézet felajánl 50 forintot, hogy ha 4.5 tized-et elér az év végi átlagom. És akkor emlékszem, hogy én nagyon hajtottam, hogy meglegyen a 4.5 tized. De nem sikerült elérnem. S aztán apám elmondta, nem tudom mikor, később, hogy hát ő finanszírozta volna. De ezzel is akart inspirálni. Ösztönzően is hatott rám. Azért annyira nem hatott, de jó..., szóval nem volt gond a tanulásommal. Rögtön felvettek engem akkor a Kölcsey Gimnáziumba még itt az intézeti időszak alatt. Volt egy afférom. Ez '57 elején volt. Hogy mi, meg nem tudom mondani. A Dér nevezetű rabbival, akivel hát mondom, nagyon nem jól voltunk. És hát az egyik legnagyobb boldogság, és ma is nagyon szívesen emlékszem rá, amikor mondhatni úgy, hogy kirúgtak az intézetből. Vagy apám úgy érezte, vagy megbeszélték apámmal, hogy jobb, hogyha én már nem vagyok az intézetben. '57 februárja környékén hazakerültem az intézetből.

Nem volt ez kirúgás, hanem inkább...

Nem tudom. Hát a részletekre nem emlékszem. De arra emlékszem, hogy attól kezdve én otthon laktam. Felültem a 33-as villamosra, jöttem az iskolába, meg mentem haza. Szóval ez így volt.

Nem állítom, hogy az intézeti időből csak rossz emlékeim vannak, de mindig nagyon hiányzott akkoriban az „otthon”, vártam azokat a hétvégéket, amikor hazamehettem. Ma is meglepve olvasom azok visszaemlékezéseit, akiknél nem kap hangsúlyt az otthon, a meglevő szülő hiánya.

Óbudán az intézetben → purimkor többször is voltak előadások, ezeken János is részt vett. A darabok szövegét az ambiciózus Galla Miklós írta, és valahonnan jelmezeket is szereztek (például római sisakokat). Volt olyan előadás, amelyen Eszter, Hámán, Ahasveros is szerepelt. Arra János nem emlékszik, hogy a darabokat hol adták elő. (Talán az intézetben és a Goldmark teremben.)

Az intézeti gyerekek az óbudai zsinagóga kertjében fociztak, és a telek körül futottak kilométereket. Moziba is jártak néha az intézetből, ezek maradandó élmények voltak János számára, és előadásokra is mentek a Goldmark-terembe. János az intézetben kapta meg Ethel Lilian Voynich *Bögöly* című regényét, mely akkora élmény volt számára, hogy saját gyerekeinek is sokat beszélt róla. A könyvet ma is őrzi könyvtárában.

Az árvaházat a pesti hitközség részéről többször is meglátogatta Feith (aki egyébként a Csáky utcába járt imádkozni), és egy Polacsek nevű ügyvéd, akik árvaházi

előjárók voltak. Feith volt az Árvaház elnöke. Amikor Feith felesége meghalt, 1956-ban, a temetésére az árvaházi gyerekeket kirendelték Rákoskeresztúrra, ott álltak díszőrséget sötét egyenruhában. János a nyári melegben elájult a díszőrségben.

*A Zichy utcai árvaház növendékei díszsora állnak
dr. Feith István feleségének temetésén, 1956.
Felső sor balról: Strasser Péter, Schwarz Sándor,
3. és 5. nem ismert, Szántó Tivadar, Hollós János
Alsó sor: Kléber Gábor, Grósz Miklós, 3. nem ismert, Lusztig György,
Landesmann Iván, Holczer György, Hidasi János, Fogarasi Péter*

Az intézeti gyerekek egy részének az óbudai zsinagógában volt a — bar micvája, de Jánosnak a Csáky utcai templomban. A bar micvája után azonban néhányszor megtörtént, hogy át kellett mennie imaidőben az óbudai zsinagógába, mivel ott nem jött össze a — minjan. Ennek János nem igazán örült. Vallási kötődésére tehát az intézet inkább negatívan hatott.

Az egyetlen szokás, ami Jánost erősen köti a zsidósághoz, rokonai sírjának rendszeres látogatása a rákoskeresztúri zsidó temetőben. Ide lánya és fia is kimegy vele néha. János azt szeretné, ha majd ide temetné őt is a családjá.

Az 1956/57-es tanévben János úgy fejezte be a 8. osztályt, hogy otthonról járt iskolába. Az intézetből egyébként általában kéthetente járt haza vasárnapokra, de időnként a szombati tanítást követő délután már haza lehetett menni. Sok

gyerek „disszidált” vagy kivándorolt ’56-ban, ’57-ben. Az itthon maradottak közül több intézeti gyerekekkel továbbra is tartotta a kapcsolatot. A Jánoshoz közel álló két gyerek, Klein Tomi és Landmann Ancsi nem disszidált, hanem mindketten édesanyjukkal együtt mentek ki 1957. május elején, hivatalos útlevelel Izraelbe.

’56-ban János apja elgondolkozott a kivándorláson, de János nagyon kérte, hogy maradjanak Magyarországon. János egyébként nagyon szeretett utazni, és felnőttként sokat is utazott. Egyedül Spanyolországban érezte úgy, hogy tudna ott élni Magyarországon kívül.

János valamikor 1993–1994-ben ment Izraelbe életében először egy utazási irodával. Izraelben egy volt intézeti növendék, Neumann Jóska segített neki megtalálni Klein Tomit. János így fel tudta hívni őt is. Megbeszéltek hármásban egy találkozót Tel Avivban. A találkozóra Neumann a feleségét is magával vitte, aki szintén Magyarországon nevelkedett, a lányárvaházban. Klein az egész társaságot elvitte egy látogatásra a saját édesanyjához, aki akkor egy idősotthonban levő önálló lakásban élt. Innentől kezdve János Klein Tomival is tartotta a kapcsolatot, Izraelben és Magyarországon is találkoztak többször.

Visszatérve arra, hogy Jánosnak mit jelentett az intézeti élet, a következőt mondta: „Bennem az intézet inkább rossz érzéseket váltott ki, én nem szerettem Óbudát. Én mindig hazavágytam innen, és nekem Óbuda egy nagyon rossz érzés volt. Soha el nem tudtam képzelni, hogy én kötődni fogok ezt követően Óbudához.” 1973-ban sikerült Jánosnak élete első lakását megvennie, éppen Óbudán, a Viador utcában, közel az egykori árvaházhoz. Akkoriban hozzájuk nagyon közel lakott János egykori osztályfőnöke, Fekete Győző, akit János pedagógus napokon gyakran meg is látogatott a lakásán, többször gyermekeivel együtt.